

A. I. Jefimov: *История русского литературного языка*, Moskva, Učpedgiz, 1955, 422 s.

Měli jsme úvody do dějin ruského jazyka, dějiny ruského jazyka, četné studie o jazyce jednotlivých údobí nebo památek, které se zabývaly hlavně jeho mluvnickým vývojem a literatury používaly jen jako ilustračního materiálu pro svá tvrzení, ale o dějiny spisovné ruštiny se badatelé nepokoušeli. R. 1934 V. V. Vinogradov v úvodu k *Nástinu dějin spisovného jazyka v 17.—19. stol.* (*Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XIX vv.*, Učpedgiz, M., 1934, str. 6) praví, že dějiny spisovné řeči jsou obor téměř nedotčený, poněvadž kniha Buddeho (*Očerki istorii sovremennogo literaturnogo russkogo jazyka*, Spb., 1908) je sbírka rozptýlených hláskoslovných, tvaroslovných, někdy i lexikálních fakt, počínajíc polovinou 18. století a končíc Puškinem. Od té doby se o dějinách spisovné ruštiny hodně uvažovalo i psalo a r. 1954 vyšlo první, r. 1955 druhé přepracované vydání knihy A. I. Jefimova *Istorija russkogo literaturnogo jazyka*.

A. I. Jefimov, autor řady prací o jazyce uměleckých děl, vymezil si v předmluvě svůj úkol takto: chce ukázat, jak se formoval ruský spisovný jazyk jako systém stylů, jak se vytvářely jeho lexikální, frazeologické, morfologické a syntaktické prostředky a jak se stylově diferencovaly. Poněvadž v době vytváření národního jazyka vzrůstá význam literatury, míní autor věnovat zvláštní pozornost úloze takových spisovatelů, jako Lomonosov, Fonvizin, Radiščev, Karamzin, Puškin, Lermontov a Gogol. Odvolává se na to, že jde o cyklus přednášek a ne o učebnici, autor upozorňuje, že podává jen minimální poučení o hlavních problémech dějin spisovné ruštiny. Po těchto úvodních připomínkách následuje dvacet lekcí, z nichž první dvě mají ráz obecný, vysvětlující základní pojmy a zabývajíce se původem spisovné ruštiny a jejím poměrem k staroslověnštině. Další lekce sledují vývoj spisovného jazyka od doby Kyjevské Rusi do přítomnosti a látka je v nich rozvržena takto: Třetí lekce je věnována Kyjevské Rusi (53—79), čtvrtá Moskevské Rusi (80—104), pátá se zabývá jazykem 17. stol. (105—121), v šesté lekci se probírá doba Petrova (122—146), v sedmé Lomonosov (147—168), v osmé odraz stylů hovorové řeči v literatuře 18. stol. (169—182), v deváté odraz třídních zájmů a protikladů v literatuře 2. poloviny 18. stol. (183—196), desátá lekce osvětluje činnost Karamzina a Šiškova (197—215), jedenáctá se zabývá Puškinem jakožto zakladatelem současné spisovné ruštiny (216—248), dvanáctá Lermontovem (249—273), třináctá Bělinským (274—294), čtrnáctá Gogolem (295—311), patnáctá vývojem publicistických stylů v druhé polovině 19. stol. (312—324), šestnáctá vývojem vědeckých stylů a jejich vlivem na prosu a publicistiku druhé poloviny 19. stol. (325—339), sedmnáctá poučuje o úloze slovníků a mluvnic ve vývoji a normalisaci spisovného jazyka druhé poloviny 19. stol. (340—362), osmnáctá studuje význam řečnickví ve vývoji spisovné mluvy v 19. stol. (363—385), devatenáctá je věnována Gorkému (386—402) a dvacátá době sovětské (403—415). Za každou lekci je uvedena nejdůležitější literatura.

Podat jasný a výstižný obraz, jak se dějiny národa, jeho společenské a hospodářské poměry odrazily v jazyce a působily na jeho výrazové prostředky, jak jazyk zpětně působil na rozvoj kultury, vědy, literatury a umění, zachytit tuto složitou vývojovou dialektiku tak, aby se v ní náležitě uplatnily všechny složky, to není snadný úkol. Hrozí tu na každém kroku nebezpečí, že se někde historické, mluvnické, lexikální, stylistické nebo literární výklady neúměrně rozrostou, jinde, naopak, vypadnou, čímž utrpí především vlastní thema. Už zběžný pohled na obsah lekcí stačí k zjištění, že z historického přehledu vypadlo údobí feudální rozdrobenosti, že se přehled vývoje v 19. stol. rozpadl na výklady o postavách a stylech, poněvadž nemá pevné opory v Leninově periodisaci osvobozenického boje v 19. stol. Od historického pozadí je odtržen i příliš obecný a vývojově neučeněný výklad o době sovětské.

Pokud jde o jednotlivé lekce, bylo by záhodno, aby byla lépe zhodnocena úloha staroslověnštiny ve vývoji ruštiny. Výklady Vinogradova nebo Jakubinského jsou velmi instruktivní a usnadňují pochopení sporů o staroslověnštinu v 18. a počátkem 19. stol.

Hledat v listech na březové kůře počátky dopisního stylu a klásti je do X. stol. je poněkud odvážné. Archeologové soudí, že Novgorod vznikl až v X. stol. a samo jméno ukazuje, že jde o město nové (srv. Arcichovskij, *Osnovy archeologii*, M., 1954, str. 237).

Autor sice uznává, že styl Vladimira Monomacha má mnoho společného se styly světské literatury, přece však jeho *Poučení* zařadil do kapitoly nazvané *Církevně-bohoslužebné styly* (75—77).

Legends vyrostly z nového náboženství, ne však z bohoslužebné literatury (74). Kompoziční a stylistické schéma legend, jak ukázal na př. Gudzij (*Istorija drevnej russkoj literatury*, 4. přeprac. vyd., M., 1950, str. 31) vzniklo v Byzanci. Na tradici ruských knížecích legend působily částečně též české církevněslovanské legendy, jak je vidět na př. ze slov „Pomyšljašet že mučeníc i strast svjatago Nikity i svjatago Vjačeslava...“ (cit. podle Gudzijovy *Chrestomatie*, 5. vyd., 1952, str. 42).

Výklad o literárních družích a stylech na str. 89—95 by měl více dbát chronologie památek. Zadoňština je položena před povídku o dobytí Rjazaně a o stylu vojenských povídek tu není ani zmínky.

Význam tisku v době Īvana IV. je rovněž přeceněn (102). Jak ukázal Blagoj, ještě v době Petrově až do Trediakovského šířila se literatura jen v rukopisech (*Istorija ruskaj literatury 18 veka*, 2. vyd., 1951, str. 44).

Pronikání lidových prvků do literatury je ukázáno na díle Avvakumově, ač po té stránce je neméně zajímavá bohatá satirická literatura druhé poloviny 17. stol.; z té je uvedena povídka o Jeršovi, ale až v době Petrově (137).

Výklady o době Petrově by měly být lépe uspořádány, aby se v kapitole o ztechničtení slovníku nerozbíral *Leksikon vokabulam novym* (125—127), o němž se znovu hovoří v kapitole o mluvnicích a slovnících (145—146).

St. Javorskij byl spíše odpůrcem Petrovým než jeho spolupracovníkem (132).

Poměr Trediakovského k staroslovenštině byl dosti složitý a je třeba jej vyložit, aby se jeho předmluva k románu *Jizda na ostrov lasky* nevykládala jako projev jeho odporu k Lomonosovu, který byl v té době ještě studentem (166).

V kapitole o Bělinském jsou uvedeny snad všechny jeho výroky o jazyce a stylu, nic se však nedovídáme o stylu Bělinského.

Ukrajinskmy existovaly v literatuře již před Gogolem (Polockij, Prokopovič, Kantemir a j.) a je snad zbytečné je vypočítávat (310).

Rejstříky jsou v každé odborné publikaci věc velmi důležitá. Prokazují dobrou službu nejen čtenáři, nýbrž i autorovi, který uvidí své dílo z jiné perspektivy, povšimne si pak disproporcí v zpracování látky, opakování příkladů a pod. V knize A. I. Jefimova, bohužel, není žádný rejstřík.

Přes uvedené připomínky, které by bylo možno ještě rozhojnit, můžeme práci A. I. Jefimova jen vítat. Souborného díla o dějinách spisovného jazyka a jeho stylů bylo svrchaně třeba a kniha Jefimova přišla velmi vhod. Četné dílčí práce umožnily tuto zajímavou syntesu a celkový pohled na vývoj jazyka opět podává přehled mezer a nedostatků v dílčích pracích. Zdá se, že byly zaměřeny příliš staticky. Prohlásil-li Bělinskij, že bez Deržavina, Zuckovského, Baťušкова by nebylo Puškina, myslil především na básnický jazyk (Sočinenija Aleksandra Puškina, str. 292 v třísvazkovém vyd. Bělinského, sv. 111, Ogiz 1948). Četba Jefimovovy knihy vyvolává četné námítky a otázky, různé podle odborného zaměření čtenářova, nutí k přemýšlení, co ubrat, co přidat, jak uspořádat látku, vymezit kompetenci jednotlivých vědních disciplín, které se podílejí na dějinách spisovného jazyka, aby obraz vývoje byl co nejpřesvědčivější. Je to kniha v mnoha směrech podnětná, a to je její další veliký klad.

Marie Koutná

Dr Ivan Popović: *История сербохрватског језика*, Matica Srpska, Novi Sad 1955, 163 (3) s.

Docent filosofické fakulty v Novém Sadě Ivan Popović si dal velmi nesnadný úkol: shrnout co nejstručněji základní poznatky, ke kterým došla jazykověda domácí i zahraniční v bádání o historii srbocharvátského jazyka. Úkol si ještě ztížil tím, že se rozhodl sledovat hlavní vývojovou linii srbocharvátsčiny od rozpadu praslovenské jednoty až do našich dnů, tedy v maximálním časovém rozpětí. Nebude snad sporu o tom, že každý takový pokus jednotlivce přináší s sebou velké nebezpečí povrchnosti a nutí autora reprodukovat ve zjednodušené podobě výsledky nejrozmantějších monografických studií, které zpracovávají ten nebo onen úsek historie jazyka, po případě ten nebo onen jazykový jev s nestejnou hloubkou badatelského záberu, s rozdílnými metodickými hledisky a s rozmanitými cíli. Nechci tím ovšem říci, že by autor synthetické práce byl odkázán jen na výsledky vlastního bádání a že by nemohl využívat výsledků cizích — to by pak dílčí bádání ztratilo do značné míry svůj smysl.

Posuzujeme-li Popovićovu synthetickou práci s hlediska, jak se mu podařilo využít dosavadních dílčích výsledků bádání o dějinách srbocharvátského jazyka a jak různorodé poznatky stmelil, tu se neubráníme na mnoha místech dojmu, že na jedné straně příliš zjednodušoval výklad jevů majících základní význam pro zachycení vývojové linie srbocharvátsčiny, na druhé straně pak přeceňoval některé detaily stojící stranou hlavního vývojového proudu. Co však nemůžeme autorovi upřít, je skutečnost, že dal do rukou čtenářů knížku potřebnou, podávající cenné informace o všech důležitých etapách vývoje srbocharvátského jazyka a poskytující hojná bibliografická data, která přímo vyzývají zájemce k hlubšímu studiu jednotlivých vývojových období z monografických prací. Dobrý znalec toho nebo onoho